

Wilma van Giersbergen, **Rotterdamse meesters. Twee eeuwen kunstacademie in Rotterdam 1773-1998** (Leiden: Primavera Pers, Rotterdam: Gemeentearchief, 2012, 239 pp., ISBN 978 90 5997 120 2).

Wie tegenwoordig een kunstenaar of kunstwerk ‘academisch’ noemt, bedoelt dat niet waarderend. Dit is het gevolg van ontwikkelingen in de beeldende kunst gedurende de negentiende en twintigste eeuw, toen zelfverklaarde vernieuwers hun vooruitstrevende meesterwerken plaatsten tegenover ‘zielloos productiewerk’ van academische makelij. Het kan vreemd lopen. Tussen 1760 en 1800 werden in veel Nederlandse steden, zoals in Rotterdam, tekengenootschappen en -academies opgericht. Dit waren instanties waar nieuwe ideeën over de vervaardiging en functie van kunst werden ontwikkeld, uitgewisseld en in praktijk gebracht. Gearriveerde schilders oefenden zich er ’s avonds in het tekenen naar naakt model, leerling-kunstenaars en jonge ambachtslieden kregen er tekenonderwijs en liefhebbers ontwikkelden er hun smaak, om een beter mens te worden, maar ook om oordeelkundig – liefst Nederlandse – kunst te kunnen verzamelen. Dergelijke tekengenootschappen speelden een belangrijke rol in de eigentijdse behoefte gezamenlijk de cultuur én de economie van het vaderland tot nieuwe bloei te brengen. Kunstenaars leerden er kunst maken die aantrekkelijk was voor buitenlandse kopers. Ambachtslieden ontwikkelden er dankzij het tekenonderwijs een goede ‘hand’ en smaak, om via beter vormgegeven producten de vaderlandse export te helpen bevorderen. Ieder die kunst en vaderland een warm hart toedroeg, wilde deel uitmaken van één of meer tekengenootschappen.

Alle tekenaars volgden hetzelfde onderwijs. Men ging ervan uit dat het leren tekenen van de naakte mens volgens klassieke schoonheidsnormen, tenslotte het summum van schoonheid, voor iedere doelgroep het volmaakte basiscurriculum bood. Behalve tekenen werd er meestal onderwijs gegeven in anatomie, proportieleer en perspectief. Er werden redevoeringen gehouden over de vervaardiging van kunst en over esthetiek. Veel tekenacademies verwierven ter ondersteuning van het onderwijs schilderijen, tekeningen en vooral een collectie gipsen kopieën naar antieke beelden. Sommige organiseerden tentoonstellingen. Meestal waren er jaarlijkse prijsvragen voor leden, die prijzen wonnen voor tekeningen naar model of voor kunstwerken met een opgedragen onderwerp. Er waren avonden met zogeheten kunstbeschouwingen, waarbij tekeningen of prenten van de academie zelf, van zogenoemde ereleden of

kunsthandelaren aan tafel rondgingen en werden voorzien van uitleg. De kosten van de academies werden gedragen door welgestelde leden die zo een vorm van maecenaat beoefenden en soms door de gemeentelijke overheid. De leden kwamen meestal uit de stad van vestiging; een landelijk kunstbeleid bestond er gedurende die eerste decennia niet. In tekenacademies kwamen allerlei verlichte idealen betreffende de functie van 'schone' kunsten, goed onderwijs, opvoeding, stimulering van industrie en nijverheid en dergelijke samen. Het moeten stimulerende gezelschappen zijn geweest. Diverse kunstacademies van tegenwoordig komen voort uit een achttiende-eeuws tekengenootschap.

Zo'n overzichtje in vogelvlucht valt voor vrijwel iedere periode tussen toen en nu te geven. Het moge duidelijk zijn dat de geschiedenis van het geïnstitutionaliseerde kunstonderwijs in Nederland niet alleen inzicht biedt in de opleiding van jonge kunstenaars, maar ook in het eigentijdse culturele en sociaal-economische leven, inclusief de relatie tussen opleiding en arbeidsmarkt. Vanzelfsprekend hebben er gedurende ruim twee eeuwen ingrijpende veranderingen bij kunstacademies plaatsgevonden. Die zijn goed te volgen in het boek dat Wilma van Giersbergen publiceerde over de geschiedenis van de Rotterdamse kunstacademie, vanaf de oprichting van het tekengenootschap 'Hierdoor tot Hooger' door vijf toonaangevende kunstenaars in 1773 tot de Willem de Kooning Academie en het Piet Zwart Instituut van nu. Het is een omvangrijke, mooi uitgegeven publicatie, boordevol 'nieuwe' afbeeldingen. De auteur, werkzaam bij het Stadsarchief in Rotterdam, schrijft over ontwikkelingen rondom een lokale instelling, maar deze geschiedenis is tegelijkertijd de geschiedenis van het Nederlandse kunst- en nijverheidsonderwijs, vol verbindingen met contemporaine sociaal-economische ontwikkelingen. Van Giersbergen heeft de geschiedenis van de academie in vier perioden ingedeeld en volgt per periode de ontwikkelingen op het gebied van organisatie en onderwijs op de voet. In het tijdvak 1773-1851 groeide uit 'Hierdoor tot Hooger' de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen. Tussen 1851 en 1902 werd dit de eerste academie in Nederland waar kunst en technologie expliciet werden gecombineerd. Dit had te maken met de steeds verder toenemende mechanisatie in het industriële proces. Ornamenten werden meer en meer mechanisch geproduceerd. Ontwerp en productie waren niet langer in de hand van dezelfde persoon. Er kwamen gespecialiseerde ontwerpers die op hen toegesneden onderwijs nodig hadden. Langzamerhand werd de kunstnijverheid prominent in het onderwijs, om tussen 1902 (toen het 'vrije' kunstonderwijs en het kunstnijverheidsonderwijs definitief van elkaar werden gescheiden) en 1945 het meest vernieuwende deel van de academie te worden. Na de Tweede Wereldoorlog kwam er, behalve meer en meer democratisering, steeds meer aandacht voor de ontwikkeling van de individuele creativiteit en leidde de komst van de computer tot een heel andere manier van ontwerpen.

In die 225 jaar waren er wisselende relaties met de gemeentelijke en de landelijke overheid en veranderde de academie diverse malen van naam. In 1851 werd 'Hierdoor tot Hooger' eindelijk van een privégenootschap een stedelijke academie, dat wil zeggen

de openbare Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen. Dit was een academie zoals die in het Koninklijk Besluit van 1817 van Willem I van Nederlandse steden werd gevraagd. Ondanks herhaald aandringen van het rijk tussen 1817 en 1851 gevolg te geven aan dit KB, weigerde de gemeente Rotterdam hierop in te gaan en werd steeds verwezen naar het aloude genootschap. Pas in 1851 werd dus aan de eis van de landelijke overheid voldaan. In de jaren twintig van de twintigste eeuw werd de academie tenslotte een rijksinstelling.

Intussen vestigde de academie zich voor het gevoel van de lezer om de haverklap op een nieuwe locatie. Al deze ontwikkelingen worden uitvoerig en zeer adequaat beschreven door de auteur, die haar geschiedenis afrondt in 1998, het jaar van de vorming van de Willem de Kooning Academie. Er zijn liefst twintig bijlagen, met onder meer bestuursleden en docenten, de indeling van het onderwijs op uiteenlopende momenten en in het onderwijs gebruikte didactische literatuur. De literatuurlijst is uitvoerig.

Rotterdamse meesters maakt duidelijk hoe belangrijk de academie voor cultureel Rotterdam was. Omgekeerd is de ontwikkeling van de stad tot een prominente verblijfplaats voor vooruitstrevende architecten en ontwerpers stimulerend geweest voor de academie, waar indertijd Jac Jongert en Piet Zwart docent waren. Het aantal roemruchte docenten en leerlingen is toch al indrukwekkend. Om slechts enkelen van hen in alfabetische volgorde te noemen: Woody van Amen, George Breitner, Sjoerd Buisman, Henk Chabot, Andries Copier, Ad Dekkers, Antoon Derkzen van Angeren, Kees van Dongen, Klaas Gubbels, Willem Hussem, Willem de Kooning, Joep van Lieshout, John Rådecker, Charles Rochussen, Paul Schuitema en Leo Vroegindewij. Directeur (1965-1969) Pierre Janssen staat hier niet eens bij.

Een groot probleem voor wie schrijft over de Rotterdamse kunstacademie van vóór de Tweede Wereldoorlog is het gebrek aan archivalia. Door het bombardement van 14 mei 1940 werd een groot deel van het archief van de academie vernietigd. Weliswaar biedt J.A. Bakkers *De oorsprong der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam aangetoond in de geschiedenis van het teekengenootschap 'Hierdoor tot Hooger'* uit 1900 de nodige gegevens, maar het is in de behandeling van de materie gedateerd. De handicap van lacunes in het materiaal heeft Van Giersbergen handig opgelost door materiaal van enkele andere, vergelijkbare academies te gebruiken.

Al met al is dit boek niet alleen interessant voor degene die in de geschiedenis van de Rotterdamse kunst en cultuur geïnteresseerd is, maar levert het ook belangwekkende informatie over onder meer ontwikkelingen in de kunstdidactiek. Hier en daar blijft er nog iets over voor nieuwsgierigen. Zo is er op grond van de intussen opgedane kennis over kunstbeschouwingen bij tekenacademies van de late achttiende en vroege negentiende eeuw meer over deze belangwekkende activiteit te vertellen dan de auteur doet, ook al zijn over kunstbeschouwingen bij 'Hierdoor tot Hooger' niet alle details bekend.

De laatste decennia is de geschiedschrijving over het kunstonderwijs in Nederland in een stroomversnelling geraakt. De conclusie luidt dat Wilma van Giersbergens boek

over de Rotterdamse kunstacademie ons beeld van ruim tweehonderd jaar 'academisch' kunstonderwijs in Nederland in belangrijke mate verrijkt.

Paul Knolle, Rijksmuseum Twenthe